

Definiëring van het concept 'seksisme' MOH – Magda Michielsens Onderzoekshuis

Samenvatting onderzoeksrapport

De doelstelling van dit onderzoek is te komen tot een werkbare definitie van 'seksisme'. Het probleemgebied dat met het begrip wordt opgeroepen, namelijk onverantwoord denken of handelen in verband met geslacht, wordt verhelderd. Het is geen juridische oefening, maar een conceptuele analyse van de term 'seksisme'.

Het begrip 'seksisme'

Om invulling te geven aan het begrip 'seksisme' werd een beroep gedaan op volgend materiaal:

- bestaand empirisch materiaal: we hebben gericht gezocht naar onderzoek over het voorkomen van 'seksisme'. Aan de hand van dergelijke studies hebben we een idee kunnen vormen van de prevalentie: hoe vaak komt seksisme voor, door wie wordt het gerapporteerd, onder welke vormen doet het zich voor, op welke terreinen, in welke omstandigheden, in welke fasen van het leven van mensen?;
- we hebben in de bestaande feministische theorieën gescreend hoe de term wordt gebruikt en wat door theoretici als seksisme wordt beschreven;
- we hebben geïnventariseerd wat binnen genderstudies en binnen de vrouwen- en mannenbeweging als vormen van seksisme wordt benoemd;
- we hebben een dertigtal experts geïnterviewd over hun visie op seksisme.

De voorbeelden van seksisme die hieruit naar voren kwamen, worden in het eerste hoofdstuk van het rapport voorgesteld en geanalyseerd. Op die manier worden de elementen aangereikt om een definitie op te bouwen. De belangrijkste terreinen waarop seksisme zich voordoet, blijken 'werk' en 'seks' te zijn. Maar het minder waarden van het ene geslacht tegenover het andere kan in allerlei interacties of maatschappelijke arrangementen tot uitdrukking komen, of kan als interpretatie worden gebruikt voor wat er gebeurt.

In de interviews bleek duidelijk dat men het begrip 'seksisme' vandaag veel minder gebruikt dan enkele jaren geleden. In het Frans is de gebruiksfrequentie minder gedaald dan in het Nederlands, maar het is geen begrip van vandaag en het is geen begrip van jongeren. De problematiek waarop het begrip betrekking heeft, is echter niet verdwenen. Als men naar de problematiek wil verwijzen, gebruikt men andere aanduidingen: de geseksueerdheid (of gegenderdheid) van de maatschappij, zonder exacte uitspraken te doen over de hiërarchie in die geseksueerdheid; uitsluiting van het ene of het andere geslacht; discriminatie op basis van geslacht; ongelijkheid. De term 'seksisme' blijkt in de geesten nauw verbonden te zijn met feminisme, en is daardoor – net als 'feminisme' – in sommige kringen welkom en wordt hij in andere kringen beter vermeden.

De term vindt ook daadwerkelijk zijn oorsprong in de feministische beweging. Hij is op het einde van de jaren 1960 geconstrueerd binnen de beweging, om meisjes en vrouwen te mobiliseren tegen de onderdrukking van vrouwen en de onderschikte rol van vrouwen in de maatschappij.

Volgende definitie van 'seksisme' wordt op basis hiervan voorgesteld:

Seksisme is:

- een geheel van overtuigingen over de geslachten en de relatie ertussen waarbij er een hiërarchische verhouding tussen beide geslachten bestaat en wenselijk wordt geacht;
- een handeling waarbij een ongerechtvaardigd onderscheid wordt gemaakt tussen de geslachten met nadelige gevolgen voor één of meerdere leden van één van beide geslachten.

De term kan zowel in de ene als in de andere betekenis worden gebruikt. De relatie tussen beide dient te worden onderzocht telkens wanneer seksisme optreedt. Niet iedereen die een seksistisch beliefstelsel huldigt zal daar in elke interactie uiting aan geven; niet elke seksistische handeling is het resultaat van een expliciet en uitgewerkt seksistisch beliefstelsel. Het vermoeden dat achter een seksistische handeling een seksistisch gedachtegoed zou kunnen schuilgaan, is één van de belangrijkste factoren waarom seksistische handelingen zo destructief werken.

Tegenwoordig is men geneigd om alle kwesties met betrekking tot de verhouding tussen vrouwen en mannen symmetrisch te bekijken. Hierdoor is er ook aandacht ontstaan voor seksisme ten opzichte van mannen. Onze definitie houdt daarmee rekening.

De eerste definitie kunnen we een gendertheorie noemen: een geheel van opvattingen over vrouwen en mannen, hun verhouding, hun plaats in de maatschappij, en de appreciatie van hun bijdragen aan de maatschappij. Die gendertheorie bevat twee dimensies: een feitelijke dimensie (de beschrijving van het bestaande, 'feitelijk' – hoewel beschreven vanuit een bepaald perspectief), en een normatief en ideaaltypisch deel (een formulering van het wenselijke).

Door de definitie van 'seksisme' op die manier te formuleren merken we dat er, in grote lijnen, sprake is van **drie verschillende gendertheorieën**:

1. De oude theorie over de wenselijke en feitelijke ondergeschiktheid van vrouwen aan mannen. **(T1)**
2. De heersende theorie, zijnde de gelijkheidstheorie: vrouwen zijn gelijk aan mannen, zij hebben gelijke rechten, en er dient te worden bevorderd dat dat ook wordt uitgedrukt in gelijke praktijken op alle terreinen van het leven. **(T2)**

Bijvoorbeeld:

- vrouwen mogen en kunnen net zo goed als mannen filosofie studeren (Simone de Beauvoir);
- vrouwen mogen en kunnen net zo goed als mannen soldaat zijn en gevechtstaken uitvoeren (in het Belgische leger of in het Amerikaanse leger in Irak);
- vrouwen mogen en kunnen net zo goed als mannen potentiële seksuele partners uitnodigen (de weekends in de disco's of op de midweek after-work-parties);
- vrouwen mogen en kunnen net zo goed als mannen technische beroepen uitoefenen (de segregatie op de arbeidsmarkt en in de technische scholen is nog sterk, maar uitzonderingen zijn er, zijn toegelaten en zelfs gewenst);
- vrouwen mogen en kunnen net zo goed als mannen seksueel promiscue zijn (vrouwenbladen zullen aarzelende jonge vrouwen graag goede raad geven op dit vlak);

Nieuwe praktijken van vrouwen leiden onvermijdelijk tot nieuwe praktijken van mannen.

3. De differentietheorie is verwant met de gelijkheidstheorie: vrouwen en mannen hebben weliswaar gelijke rechten, dat is absoluut vereist, maar dat hoeft zich niet uit te drukken in gelijke praktijken. Gezien de erfenis van een theorie en vele praktijken waarin vrouwen

ondergeschikt zijn aan mannen, is de zelfdefinitie van vrouwen een totaal nieuw proces, waarin zij zichzelf als vrouw opnieuw dienen/zullen uitvinden. Dat proces bij vrouwen impliceert dat mannen niet meer kunnen rekenen op 'vrouwen oud model' en ook zichzelf zullen dienen her uit te vinden. **(T3)**

T2 is op dit ogenblik de dominante theorie, waaraan internationale organisaties en het beleid zich hebben verbonden. T1 wordt seksistisch genoemd (of aangeduid met gelijkaardige termen) door politici, theoretici en opiniemakers. Over het statuut van T3 bestaat discussie. Dit betekent echter niet dat T1 – en alle uitingen die ermee in verband kunnen worden gebracht – is verdwenen, is verboden of kan en mag worden verboden.

Mechanismen

Na deze invulling van het begrip 'seksisme' beschrijven we in het rapport enkele mechanismen die operationeel zijn in het tot stand komen van seksistische handelingen. (Handelingen gebruiken we hier in brede zin: formuleren van opvattingen, voorstellingen, uitspraken, handelingen van uitsluiting, opmerkingen, beslissingen e.d..)

► De permanente maatschappelijke constructie van vrouwelijkheid en mannelijkheid, d.i. de werking van de **gendermachine**

Dit brengt ons tot een kritische doorlichting van het begrip 'gender' in het kader van seksisme. Aangezien het begrip 'gender' opvattingen over mannelijkheid en vrouwelijkheid in zich sluit die relatief zijn ten aanzien van een bepaalde maatschappij, ideologie, groep of tijdvak, geeft het per definitie geen vaste inhoud aan mannelijkheid en vrouwelijkheid. Het is dan ook logisch dat de antidiscriminatielwetten niet spreken over gender, maar over geslacht.

► Stereotypering

Seksisme als beliefstelsel en seksisme als handeling werkt op basis van veralgemening van vermeende eigenschappen van vrouwen of mannen, waarbij die vermeende kenmerken worden toegepast op (toegeschreven aan) één individu.

Daarvan hebben individuele mannen of vrouwen last als ze last hebben van seksisme. Proberen vooroordelen of stereotypen nooit te hanteren is echter een onmogelijke oefening. Het is in de dagelijkse praktijk (van gesprekken, interacties op het werk, seksuele relaties, beeldvorming, beleidsvorming, gender mainstreaming, ...) niet mogelijk om elk geval en elk individu 'neutraal' te bekijken, zonder rekening te houden met wat men weet over mannen en vrouwen in het algemeen, ook al zit er in die kennis een aantal verkeerde veralgemeningen vervat. Veralgemeningen doen individuele gevallen steeds gedeeltelijk onrecht aan. Elke beslissing en voorstelling zou rekening moeten houden met de veralgemeende 'kennis' én tegelijk elk geval fris moeten bekijken.

► Alledaags seksisme

Waarmee mensen dagelijks worden geconfronteerd is niet steeds het seksistische karakter van de maatschappelijke structuur of de ideologie in haar geheel. Men heeft te maken met de fragmentaire expressie, de erupties, de opmerkingen en pesterijen, de ongevraagde complimenten en toenaderingen. Dit is de rol die 'geslacht' speelt in het verkeer van elke dag.

Alledaags seksisme levert een grote bijdrage aan het in stand houden van genderverhoudingen, van mensen 'op hun plaats' houden. Alledaags seksisme is ook de grote verantwoordelijke voor de psychische en lichamelijke schade die door seksisme wordt aangericht.

Het begrip 'alledaags seksisme' werd gesmeed naar analogie met 'alledaags racisme'. In de strijd tegen alledaags racisme legt Philomena Essed veel nadruk op de vaardigheid van de herkenning en analyse. Het is van groot belang dat mensen die 'slachtoffer' zijn van alledaags racisme herkennen wat het aandeel is van racisme en wat het aandeel is van hun persoonlijk handelen in

negatieve, onaangename of achterstellende ervaringen waarin ze verwickeld geraken. Er is de laatste twintig jaar veel werk verricht op dit terrein. Dat geldt ook voor alledaags seksisme ten aanzien van vrouwen, waarvoor de vrouwenbeweging dit werk heeft verzet.

De nuttigheid van deze strategie wat seksisme betreft, dient echter opnieuw te worden bekeken. Jonge vrouwen willen er niet op worden gewezen en willen van hun eigen kracht uitgaan. Wat eens *empowerment* was (zich bewust zijn dat een negatieve ervaring een confrontatie is met seksisme, en niet de eigen 'schuld'; op je hoede zijn voor het grote risico om met seksisme in aanraking te komen) zou tegenwoordig wel eens als verlamdend en vernederend kunnen worden ervaren.

► Humor

Uitingen van seksisme worden vaak gelegitimeerd door ze te benoemen als grappig en geestig. Wie er last van heeft, wordt beschouwd als lijdend aan gebrek aan humor. Het etiket 'humor' werkt als kanaal voor de uiting van opvattingen die anders moreel zouden worden verworpen.

Anderzijds wordt elke opmerking over de verhoudingen der geslachten gemaakt binnen een context die zijn geschiedenis heeft. Niemand is nog naïef over wat 'mag' worden gezegd en wat niet, over welke soort visies worden betwist en welke 'politiek correct' zijn. Elke seksistische opmerking heeft zijn dubbele bodems, is dus gelaagd en bijgevolg moeilijk te wraken.

Knelpunten

In elke sector van de maatschappij zou de vinger kunnen worden gelegd op typische problemen die daar voorkomen in verband met seksisme. We denken aan seksisme in de taal, in de media, in de universiteiten, op de arbeidsmarkt, in de wetenschap, in religies, in de politiek, in het verkeer, in het economische verkeer, en op het gebied van geweld. Zo'n benadering zou een samenvatting dienen te geven van de hele kennisontwikkeling in genderstudies. We hebben daarvoor niet gekozen. We bieden wel een korte en exemplarische uitwerking van twee moeilijke kwesties die op dit ogenblik in verband met seksisme van groot maatschappelijk belang zijn: het fenomeen van botsende vrijheden en het verschijnsel dat wordt aangeduid als 'pornificatie'.

► Botsende vrijheden

Vrouwenrechten zijn mensenrechten. De grondwet, alle internationale verdragen, en de vertalingen naar plaatselijke wetgeving van Europese richtlijnen en resoluties in verband met gelijkheid en non-discriminatie benadrukken dat mensen niet ongelijk mogen worden behandeld. Dezelfde wetten, verdragen en instructies bepalen dat er godsdienstvrijheid dient te zijn. Tussen de verschillende discriminatiegronden bestaat geen hiërarchie. Uitsluiting en discriminatie op basis van godsdienst is even 'erg' als op basis van geslacht. In de bestrijding van seksisme is een grote alertheid noodzakelijk om er voor te zorgen dat – gezien de grote maatschappelijke onrust in verband met godsdienstvrijheid – negatieve opvattingen en negatieve behandeling op basis van geslacht niet ondergeschikt zou worden gemaakt aan negatieve opvattingen en negatieve behandeling op basis van religie.

► Pornificatie

We gebruiken deze term om te wijzen op het volgende fenomeen: de verandering van de seksuele praktijk en moraal op zo'n wijze dat doordeweeks seksueel gedrag meer en meer gaat lijken op pornografie, binnen een samenleving waarin de seksualisering pornografische vormen aanneemt.

Dit is een vorm van hyperseksualisering, in praktijken, beelden en muziek, en andere uitingen van de massacultuur. Zowel jongens als meisjes, mannen als vrouwen hebben er mee te maken. Het wijzigt het vrouw- en manbeeld van jongeren op een drastische manier. Het fenomeen 'pornificatie' gaat seksualisering, de seksuele revolutie en bevrijding, en seksistische reclame te boven.

Het verzet van progressieve jongeren tegen de snelle wijzigingen in seksuele mentaliteit dient ernstig te worden genomen. De *slow sex*-beweging vindt respons bij jongeren, mediamakers en politici.

Er dient te worden onderzocht hoe de *gendering* van pornificatie werkt. De neiging bestaat om in opstand te komen tegen de wijze waarop gewone jonge vrouwen worden gebruikt op de grens van pijn en vernedering, maar ook jongens (zowel homo als hetero) zijn in het hele proces geen vrije actoren.

Conclusies

1. De term 'seksisme' wordt tegenwoordig vaak als alternatief gebruikt voor 'discriminatie op basis van geslacht'. Dat is niet terecht. Seksisme is veel breder dan discriminatie op basis van geslacht en niet elke vorm van seksisme kan wettelijk worden bestreden.
2. Het is van belang om in meer pragmatische definities van seksisme de brede betekenis (seksisme als geheel van overtuigingen) niet te verwaarlozen. We moeten geen technieken verzinnen om seksistische beliefssystemen gewoon niet te horen. We moeten de discussie blijven aangaan.
3. Er is een hausse in het gebruik van de term 'discriminatie'. Onder invloed van de nieuwe antidiscriminatie wetten is de aandacht gescherpt in verband met discriminatie, ook voor discriminatie op basis van geslacht. Het gevaar bestaat dat aandacht voor overtuigingen en handelingen die het ene geslacht superieur stellen boven het andere, en die niet met de wet kunnen worden bestreden, aan belangstelling verliezen. Bovendien dient ook in verband met geslacht te worden onderzocht of de juridisering van de samenleving gelijkheid bevordert of juist tegenwerkt door het verdrijven van meningen en gevoelens naar de sfeer van het ontoelaatbare in plaats van naar het terrein van het maatschappelijke debat.
4. Alertheid in het bestrijden van hiërarchisering tussen discriminatiegronden is noodzakelijk. Systematische onderschatting van seksisme in verhouding tot andere discriminaties zou een zware vorm van seksisme zijn.
5. In de mate dat seksisme een geheel van overtuigingen is over de verhoudingen tussen de geslachten, over de (al dan niet) maatschappelijke geconstrueerdheid van mannelijkheid en vrouwelijkheid, en over de differentiële maatschappelijke waardering daarvoor, valt het onder het principe van de vrije meningsuiting.
6. In de mate dat seksisme een kenmerk is van handelingen, staat access and attribution centraal. In de constructie van vrouwen en mannen en in de behandeling van vrouwen en mannen staan de principes van gelijke toegankelijkheid van alle instellingen, voorzieningen en kansen en van genderneutrale toewijzing van kenmerken, opportuniteiten en posities centraal in het bestrijden van seksisme.
7. In deze studie wordt duidelijk dat het begrip seksisme eigenlijk niet kan worden gemist om discriminatie op basis van geslacht zijn plaats te geven binnen een geheel van negativiteit, fricties, onaangenaamheden, verwaarlozingen, lichtere en zwaardere ongelijkheden die er in verband met geslacht optreden.

→ **Het volledige rapport is gratis te downloaden op de website van het Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen: www.igvm.belgium.be > onderzoek > stereotypen.**